

ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

БУДУГАЙ Ольга Дмитрівна

УДК 821.161.2 – 93.091 «1960/1980»

**ПРИГОДНИЦЬКО-ШКІЛЬНА ПОВІСТЬ ДЛЯ ДІТЕЙ
1960-1980-х РОКІВ: ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ
(О.ОГУЛЬЧАНСЬКИЙ, Б.КОМАР, А.ДАВИДОВ)**

10.01.01 – українська література

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Херсон – 2007

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі українознавства Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Кіраль Сидір Степанович,
Гуманітарний інститут Національного
авіаційного університету,
завідувач кафедри українознавства

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Хороб Степан Іванович,
Прикарпатський національний університет
імені В. Стефаника,
директор інституту філології

кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник
Швець Алла Іванівна,
Львівське відділення Інституту літератури
імені Т. Шевченка НАН України,
вчений секретар

Захист відбудеться 21 грудня 2007 року об 11 год. 00 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 67.053.02 у Херсонському державному університеті за адресою: 73000, м. Херсон, вул. 40 років Жовтня, 27.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Херсонського державного університету за адресою:
73000, м. Херсон, вул. 40 років Жовтня, 27.

Автореферат розісланий «19» листопада 2007 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.М. Стеценко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Питання жанрових особливостей пригодницько-шкільних повістей для дітей 1960-1980-х років недостатньо висвітлено в сучасній літературознавчій науці, а тому назріла нагальна потреба реінтерпретації доробку дитячих письменників, які творили в умовах тоталітарного суспільства.

У 1960-1980-ті роки мистецтву, як відомо, відводилась утилітарна роль. Під тиском компартійної ідеології дитячі письменники були змушені дбати про такий зміст художніх творів, який би сприяв вихованню «майбутнього будівника комунізму». Уникаючи небезпечних, хоча й давно назрілих реформ, компартійна олігархія фактично стимулювала суспільно-економічну кризу, яка не оминула й мистецтво. Відбулася поліструктуризація мистецького життя. Частина письменників відверто підтримала дисидентський рух, частина пішла у «внутрішню еміграцію». На подальший літературний процес вплинуло покоління шістдесятників, спорадично виявивши себе і в літературі для дітей. Утверджуючи загальнолюдські духовні цінності, дитячі письменники прагнули більш тісного діалогу з читачем. Іншим став адресат дитячої прози, зріс і набув якісно інших рис її герой-школяр. З'явилися художні тексти, в яких поєднувалося змалювання не тільки буднів навчальних закладів, а й пригод школярів. Зокрема це повісті дитячих прозаїків О. Огульчанського, Б. Комара, А. Давидова. Отже, **актуальність теми дослідження** зумовлена, по-перше, недостатнім теоретичним осмисленням жанру пригодницько-шкільної повісті як формо-змістової цілісності, по-друге, наявністю значної кількості творів цього жанрового різновиду, які потребують комплексного літературознавчого аналізу на основі сучасних методів дослідження.

Період 1960-1980-х років можна вважати часом утвердження шкільної повісті в літературі. Дитячу прозу та її юного героя досліджували Г. Бандура, В. Біленко, Р. Бойцун, М. Грицанова, Я. Гоян, А. Гурбанська, В. Дончик, М. Жулинський, С. Іванюк, П. Кириченко, Л. Кіліченко, Л. Коваленко, П. Козаченко, П. Кононенко, В. Костюченко, А. Михайлов, В. Моренець, І. Мотяшов, М. Наєнко, В. Неділько, Р. Павлик, С. Плетесюк, Г. Сивокінь, Н. Сидоренко, М. Сиротюк, М. Слабошпицький, В. Соболь, Л. Стаєцька, В. Уварова, В. Фащенко, Б. Чайковський, А. Швець, А. Шпиталь та інші.

У контексті нашого дослідження варто виокремити монографію «Адресат – майбутнє. Герой і концепція адресата української радянської прози для дітей (1917-1941)» С.Іванюка та його праці в щорічному збірнику літературно-критичних статей про дитячу літературу «Література. Діти. Час», в якому також опубліковано статті про шкільну повість В. Бичка, Я. Гояна, В. Дончика, В. Моренця, В. Неділька, М. Сулими, В. Соболь та інших.

Вагомими є також дисертації Р. Павлик («Творчість Івана Багмута і тенденції розвитку української літератури для дітей 40-60 років» – К., 1992); І. Бойцун («Твори Євгена Гуцала для дітей: проблеми художньої майстерності» – К., 2000); А. Гурбанської («Творчість Віктора Близнеця у контексті української прози 60-70-х років 20 століття» – К., 1994);

П. Кириченка («Проблема становлення особистості та шляхи її художньої реалізації у шкільній повісті 60-80-х років 20 ст.» – К., 1998). Дослідниця Н. Сидоренко розглядає у своїх статтях жанрові особливості повістей Б. Комара «Векша», «Мандрівний вулкан», повісті В. Близнаця. Однак жанрові особливості пригодницько-шкільних повістей ще не ставали об'єктом окремого дослідження літературознавців.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації пов'язана з темою держбюджетної науково-дослідної роботи кафедри українознавства Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету: «Українська література у світовому контексті» (№57-В / 12.01.01) і виконана як її складова.

Мета дослідження – виявити і схарактеризувати жанрові особливості пригодницько-шкільної повісті 1960-1980-х років на матеріалі прози О. Огульчанського, Б. Комара, А. Давидова, розглянутої в параметрах онтології, епістемології та в діалогічних зв'язках із добою.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- окреслити теоретичні аспекти поняття повісті, запропонувати власне визначення генологічного терміна «пригодницько-шкільна повість», урахувавши українські та зарубіжні традиції формування досліджуваного жанрового різновиду;

- з'ясувати роль і місце пригодницько-шкільної повісті в системі жанрів української літератури для дітей 1960-1980-х років, показати діалог пригодницько-шкільної прози з педагогікою;

- визначити провідні мотиви й характерні типи конфліктів пригодницько-шкільних повістей;

- дослідити механізми впливу пригодницького елемента на фабулу, композицію та специфіку розгортання сюжету повістей О. Огульчанського, Б. Комара, А. Давидова;

- здійснити реінтерпретацію досліджуваних творів, в ідейному змісті яких втілено загальнолюдські цінності та специфіку української ментальності;

- схарактеризувати хронотопічні та мовностильові особливості повістей О. Огульчанського, Б. Комара, А. Давидова;

- визначити специфіку характеротворення образів дітей і дорослих, з'ясувати особливості рецепції досліджуваних повістей адресатом 1960-1980-х років і сучасними юними читачами.

Об'єктом дослідження є повісті для дітей 1960-1980-х років О. Огульчанського, Б. Комара, А. Давидова, в яких становлення особистості школярів показано через переживання ними пригод. Аналізуються повісті О. Огульчанського «Вітрів Кут», «Як сплять дельфіни», «Бухта Солодкого коріння», «Знахідка на все життя», «Скарб Солоного лиману», «Жаб'ячий цар», «Загадка Кам'яної Дозориці», «Чайки покидають острів», повісті Б. Комара «Бджолиний мед», «Диваки» та А. Давидова «Озивайко», «Катамаран», «Голубий патруль», «Не так вже й тісно на землі».

У полі активного дослідження перебувають знайдені в результаті

літературно-краєзнавчого пошуку тексти спогадів, листів, статей періодики, анотацій видавництва на рукописи ряду творів, документи, які поглиблюють знання про внесок дитячих письменників у розробку досліджуваного жанру. Здійснити інтерпретацію зазначених творів у контексті літературної доби допомагають повісті О. Гончара «Бригантина», В. Нестайка «Тореадори з Васюківки», І. Кирія «П'ята осінь» та «Пригоди Касі-Васі Гармаша», І. Сенченка «Діамантовий берег», В. Фіялка «Лопушаний Король» та ін. Для визначення тенденції розвитку пригодницько-шкільної повісті в сучасному літературному процесі стала в пригоді нова повість В. Нестайка «Чарівні окуляри», а також авторська редакція з новими епізодами трилогії «Тореадори з Васюківки».

З метою зіставлення української та зарубіжної традицій формування й розвитку пригодницько-шкільної повісті розглядаються окремі художні тексти та критичні матеріали про твори для дітей ряду літератур: австрійської, болгарської, вірменської, казахської, латиської, литовської, польської, російської, угорської тощо. Особливо плідним виявилось звернення до творів Ц. Ангелова, К. Апостолова, Ю. В'яземського, З. Ергле, А. Лукса, К. Нестлінгер, В. Рачіцкаса, Д. Рінкуле-Земзаре, К. Симоняна та ін.

Предметом дослідження є жанрова специфіка української пригодницько-шкільної повісті для дітей 1960-1980-х років як явища національної і світової культури, виявлена на прикладі прози О. Огульчанського, Б. Комара, А. Давидова та інших дитячих письменників, а також рецепція цих творів юним читачем.

Теоретико-методологічні засади дослідження. Методологічною основою дослідження є положення таких концепцій: історико-літературної І. Франка, діалогічної М. Бахтіна, рецептивної В. Ізера, Г. Яусса. У процесі осмислення формування й розвитку жанрового різновиду пригодницько-шкільної повісті визначальним стало звернення до монографії Н. Копистянської «Жанр, жанрова система у просторі літературознавства», а також ряду праць вітчизняних науковців: Н. Бернадської, О. Галича, Р. Гром'яка, І. Денисюка, В. Дончика, М. Жулинського, С. Іванюка, Ю. Коваліва, Г. Клочека, М. Моклиці, Ю. Попова, М. Слабошпицького, Т. Тищук, В. Фащенко, І. Франка, С. Хороба, А. Швець, російських учених М. Бахтіна, Г. Поспелова, Л. Тимофєєва та ін.

Допоміжними при розробці основних положень дисертації послужили дослідження в царині української дитячої прози Г. Бандури, І. Бойцун, Я. Гояна, А. Гурбанської, П. Кириченка, В. Моренця, В. Неділька, Р. Павлик, Н. Сидоренко, а також праці в галузі зарубіжної літератури для дітей Е. Ганкіної, О. Зубаревої, Л. Никифорової, І. Мотяшова, І. Чернявської та інших. З метою аналізу хронотопічної будови повістей використано праці М. Бахтіна, Н. Копистянської.

Втілений у дисертації підхід до аналізу прози 1960-1980-х років суголосний концептуально вагомим судженням про українську художню ментальність Г. Сковороди, П. Юркевича, І. Франка, С. Єфремова, Д. Чижевського, М. Наєнка, а також виховним концептам педагогічних теорій

Я.А. Коменського, К. Ушинського, А. Макаренка, В. Сухомлинського, Януша Корчака, Г. Ващенко, систем методистів А. Градовського, А. Лісовського, Б. Степанишина, Г. Токмань, положенням вікової психології, етнопедагогіки тощо.

Провідним методом теоретичного літературознавчого дослідження обрано культурно-історичний, оскільки повісті аналізуються в їх зв'язках із конкретно-історичною ситуацією і станом культури народу конкретного періоду вітчизняної історії – 1960-1980-х років. Тексти прози для дітей розглядаються в діалогічних зв'язках зі своєю добою, з минулим і сучасністю. Значною є також роль біографічного методу. Особливості творчості кожного письменника визначаються якостями його індивідуальності, які розкриваються при вивченні біографії.

Застосування елементів порівняльно-типологічного методу допомогло простежити на світоглядному, естетичному, проблемно-тематичному, образному, композиційному і мовностильовому рівнях подібні пригодницькі сюжети, схожих один на одного юних і дорослих героїв. Зіставлено українські та зарубіжні традиції формування й розвитку пригодницько-шкільної повісті, позаяк цілісне сприймання світового літературного процесу як художньої єдності можливе лише за умови адекватної рецепції явищ вітчизняної і зарубіжної літератур. Оскільки співвідношення форм часу і простору в творі є жанротвірними, важливим аспектом дослідження став аналіз домінуючих хронотопічних зв'язків у творчості кожного окремо взятого письменника. Крім теоретичних методів дослідження частково використано емпіричні, зокрема узагальнення досвіду педагогів і бібліотекарів.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в уперше здійсненому виявленні особливостей малодослідженого в генології жанрового різновиду пригодницько-шкільної повісті на світоглядному, естетичному, образному, композиційно-сюжетному, хронотопічному і мовностильовому рівнях; у вперше визначеному й теоретично обґрунтованому генологічному термініві «пригодницько-шкільна повість» із урахуванням українських та зарубіжних традицій його формування; у вперше запропонованих класифікаціях видів пригод у прозі для дітей, образів дорослих у прозових творах для дітей; у поглибленні показу діалогу пригодницько-шкільної повісті 1960-1980-х років і педагогіки; у реінтерпретації в контексті літературного процесу 1960-1980-х років пригодницько-шкільних повістей для дітей О. Огульчанського, Б. Комара, А. Давидова та інших прозаїків, творчість яких ще не була предметом ґрунтовних історико-літературних студій; у поглибленні обґрунтування різниці між термінами «пригодницький» та «авантюрний», окресленні механізмів впливу пригодницького елемента на фабулу, композицію та специфіку розгортання сюжету повістей О. Огульчанського, Б. Комара, А. Давидова; у розкритті загальнолюдських цінностей і рис української ментальності в ідейному змісті пригодницько-шкільних повістей визначеного хронологічного періоду; у виявленні специфіки читацької рецепції

досліджуваних повістей і тенденції розвитку зазначеного жанрового різновиду в сучасному літературному процесі.

Теоретична цінність дисертації полягає в конкретизації тлумачення генологічного терміна «пригодницько-шкільна повість для дітей», у висвітленні жанрових особливостей досліджуваних повістей, у подальшому розвитку інструментарію аналізу прози для дітей в діалогічних зв'язках тексту і художнього світовідчуття автора.

Практичне значення результатів дослідження полягає у їх можливому використанні в подальших теоретичних та історико-літературних студіях; у лекційних курсах з дитячої літератури та з генології; при написанні підручників, посібників з дитячої літератури для вищих і середніх навчальних закладів; у розробці спецкурсів, семінарів, курсових, випускних, дисертаційних робіт тощо.

Апробація результатів дослідження здійснена в доповідях на одній міжнародній та дев'ятох всеукраїнських наукових конференціях. Результати дослідження впроваджувалися в навчальний процес філологічних факультетів Бердянського державного педагогічного інституту імені Поліни Осипенко (1992-1998), ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (2003-2007).

Дисертація обговорювалась на засіданні кафедри українознавства Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, кожний з яких має підрозділи, висновків та списку використаних джерел. Основний текст становить 194 сторінки. Список використаних джерел нараховує 220 позицій. Повний обсяг дисертації – 212 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми, її актуальність, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, теоретико-методологічні засади й методи дослідження. Розкрито наукову новизну, теоретичну й практичну цінність дисертації. Наведено дані про форми апробації результатів роботи, її структуру та обсяг.

У **першому розділі** «**Пригодницько-шкільна повість у системі жанрів української прози для дітей 1960-1980-х років**» окреслено теоретичні аспекти понять «повість», «пригодницько-шкільна повість», показано діалог пригодницько-шкільної повісті з педагогікою.

У підрозділі **1.1. «Літературознавча думка про своєрідність досліджуваного жанрового різновиду»** проаналізовано визначення терміна «повість» у працях літературознавців І. Безпечного, Н. Бернадської, Р. Гром'яка, О. Галича, В. Дончика, В. Кузьменка, М. Моклиці, В. Фащенко та інших науковців. На окрему увагу заслуговують результати дослідження літературних родів і жанрів Н. Копистянської, висвітлені в монографії

«Жанр, жанрова система у просторі літературознавства»¹. У методиці дослідження жанру та жанрової системи Н. Копистянська вважає важливим комплексний підхід із позиції генології і часопростору. При аналізі літературного процесу встановлюється взаємозв'язок: хронотоп – жанр – жанрова система – художній напрям, і в зворотній послідовності: естетика напрямку – жанрова система – жанр – хронотоп». У дослідженні велику роль відіграє наявність у пригодницько-шкільній повісті хронотопу школи. Це один із її найвагоміших жанротвірних чинників.

Н. Копистянська наголошує, що поняття «жанр» не є монолітним і в ньому за ступенем абстрактності й конкретності змісту можна умовно виділити чотири взаємозумовлені сфери спіралі. *Сфера 1.* Жанр як поняття найбільш абстрактне, загальнотеоретичне, що означає сукупність і взаємозв'язок основних, визначених і стійких жанрових ознак (новела, повість). *Сфера 2.* Жанр як історичне поняття, обмежене в часі і літературному просторі» (новела Відродження, пригодницька повість). Жанр тут розглядається у динаміці (поява, розвиток, видозміни, занепад, відродження). *Сфера 3.* Жанр – поняття, що враховує специфіку конкретної національної літератури (чеська романтична балада, українська пригодницько-шкільна повість). *Сфера 4.* Подальша конкретизація поняття щодо індивідуальної творчості (чеховське оповідання). Саме в світлі концепції Н. Копистянської тлумачиться специфіка поняття «пригодницько-шкільна повість». Дві останні сфери поняття «жанр» є особливо вагомими в нашому дослідженні.

У дисертації простежено умови й основні етапи еволюції розвитку шкільної повісті у вітчизняному письменстві: від появи у 1930-х роках до часу утвердження в 1960-х. Проаналізовано роль пригоди у дитячій прозі, визначено помітне місце пригодницько-шкільної повісті в системі жанрів прози для дітей досліджуваного періоду. Запропоновано власне визначення генологічного терміна «пригодницько-шкільна повість» з урахуванням українських та зарубіжних традицій формування досліджуваного жанрового різновиду. З цією метою проаналізовано провідні мотиви, типи конфліктів, специфіку змалювання життя школи й переживання низки пригод учнями в творах австрійської, болгарської, вірменської, казахської, латиської, литовської, польської, російської, угорської дитячої прози. У просторі зарубіжної літератури для дітей побутують паралельно українській такі пригодницько-шкільні повісті: «Ключ із дев'ятьма діамантами» Ц. Ангелова, «Знайнеш чи втратиш» К. Апостолова, «Блазень» Ю. В'яземського, «Операція «Бідон» З. Ергле, «Нічна «коректура» А. Лукса, «Начхати нам на огіркового короля!» К. Нестлінгер, «Зуйка-шибайголова» В. Рачіцкаса, «Ось ми які!» Д. Рінкуле-Земзаре, «Зовуть мене Кожа» Б. Сокпакбаєва та ін. Зіставлення ряду повістей допомогло визначити їхню типологічну спорідненість.

¹ Копистянська Н.Х. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства: Монографія. - Львів: ПАІС, 2005. - С. 32-34.

У підрозділі **1.2.** *«Діалог пригодницько-шкільної прози з педагогікою»* висвітлено думки про шкільну повість літературознавців С. Іванюка, В. Дончика, В. Неділька, М. Слабошпицького, А. Дрофана, В. Моренця, Р. Павлик, А. Гурбанської, П. Кириченка та ін. Звернено особливу увагу на роль пригодницько-шкільної повісті в творчих доробках прозаїків-педагогів І. Сенченка («Діамантовий берег»), С. Васильченка («Циганка», «Авіаційний гурток»), О. Огульчанського («Як сплять дельфіни») та ін. Окреслено провідні мотиви, проблематику, характерні типи конфліктів цих творів. Прикметно, що в ненав'язливій акцентації виховних моментів відчувається досвід авторів-педагогів. Важливі істини не звучать у менторському тоні, а проглядаються в підтексті повісті.

У другому розділі **«Жанрова специфіка пригодницько-шкільних повістей О. Огульчанського, Б. Комара, А. Давидова»** за допомогою елементів порівняльно-типологічного методу зроблена спроба проаналізувати на світоглядному, естетичному, проблемно-тематичному, образному, композиційному і мовностилістичному рівнях твори дитячих прозаїків.

У підрозділі **2.1.** *«Вплив пригодницького елемента на композицію, фабулу творів і специфіку розгортання сюжету»* простежуються подібні пригодницькі сюжети, характерні типи конфліктів. З'ясовано механізми впливу пригодницького елемента на фабулу творів та особливості розгортання сюжету повістей О. Огульчанського, Б. Комара, А. Давидова. Виявлено, що українським пригодницько-шкільним повістям найбільш притаманний мажорний епічно-ліричний пафос, хоч можна зустріти й інші види пафосу.

Уточнено термін «пригода», запропоновано класифікацію пригод і проаналізовано функцію пригод в творах досліджуваного різновиду. Аналізуються такі важливі мотиви повістей, як розкриття таємниці природи чи людини, жваве переживання несподіванки, пошуки й знахідки, випробування героїв труднощами мандрівки або життєвими негараздами тощо. Актуалізується фантастичний елемент. Показана роль позасюжетних компонентів повісті.

У підрозділі **2.2.** *«Втілення специфіки української ментальності в ідейному змісті повістей»* здійснено реінтерпретацію досліджуваних творів, в ідейному змісті яких втілено загальнолюдські цінності та специфіку української ментальності. Сучасні науковці В. Афанасенко, В. Волович, Г. Головченко, М. Горлач, В. Кремень, Є. Мануйлов, М. Підберезький, В. Рибалко, М. Требін виділяють провідною ідеєю українського менталітету *ідею необмеженої свободи*, з якою тісно переплелися такі риси української ментальності: *творчий індивідуалізм, екзистенціальність, емоційність, антеїзм, кордоцентризм.*

Н. Копистянська підкреслила важливість досліджень ролі національної специфіки у формуванні жанрових понять. У цій царині вона виділила довголітні спостереження І. Денисюка за жанрами малої прози української

літератури в європейському контексті. Дослідниця зауважила, що «таке вивчення і в історичному плані (як складалося в кожній національній літературі і загальне поняття «жанр», і поняття конкретних жанрів), і в порівняльному, і в загальнотеоретичному аспектах дуже важливе. Жанри є в чомусь транснаціональні, міжнародні, і в наш час можна сказати, що і міжконтинентальні, але в чомусь і глибоко національні, бо формуються й трансформуються на рідній землі та реалізуються рідною мовою»². У контексті нашого дослідження це показано на прикладах прози для дітей, зокрема повістях В. Фіялка «Лопушаний Король», Б. Комара «Диваки», О. Огульчанського «Бухта Солодкого коріння», «Вітрів Кут», А. Давидова «Не так вже й тісно на землі» тощо. Філософсько-антропологічна концепція серця, розроблена Г. Сковородою, П. Юркевичем, суголосна загальнолюдським цінностям, вихованню в юного покоління милосердя, доброти. У підтекстовій аксіологічній ієрархії акцентуються споконвічні цінності українців, що перегукуються з християнською доброчинністю.

У досліджуваних повістях простежено розвиток ідеї «сродної» праці, розробленої Г. Сковородою. Про розкриття здібностей, природних нахилів дітей ведуть мову у ряді своїх повістей А. Давидов, О. Огульчанський, Б. Комар. Юні герої цих книг знаходять свою природовідповідну працю, досліджуючи й оберігаючи флору й фауну рідної землі. Пошана до всього живого тісно переплетена з повагою до батьків, які чесно трудяться на рідній землі, а також до фахівців-дорослих, які передають свій досвід, секрети професій моря, степу, лісу. Влучно описані поступові кроки до вибору майбутнього фаху школярів. Феномен неподільності світу природи й світу дитинства тлумачиться в дисертації як вияв антеїзму героїв.

У підрозділі **2.3.** «Хронотопічні та мовностильові особливості повістей» детально проаналізовано твори О.Огульчанського «Як сплять дельфіни», Б. Комара «Бджолиний мед», А. Давидова «Голубий патруль». М. Бахтін наголошував на залежності жанру художнього твору від часопростору: «Жанр і жанрові різновиди визначаються саме хронотопом»³. Н. Копистянська також підкреслила, що співвідношення хронотопічних форм у творі є жанротвірними. Вибір автором домінантних часо-просторових зв'язків у творі є важливою особливістю його художньої манери, характеризує і його як митця, і обраний ним для втілення свого ідейного задуму жанр твору, позаяк «письменник цілком свідомо використовує той чи інший жанр для вираження змісту»⁴.

У дисертації виявлено мовностильову специфіку пригодницько-шкільних повістей на конкретних прикладах із творчого доробку О. Огульчанського, Б. Комара та А. Давидова. Відчутний ліричний струмінь надає цим повістям ряд ліро-епічних ознак. Розкриттю внутрішнього світу

² Копистянська Н.Х. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства: Монографія. - Львів: ПАІС, 2005. - С. 51.

³ Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. - М.: Искусство, 1975. - С. 112.

⁴ Градовський А.В. Компаративний аналіз у системі шкільного курсу літератури: методологія та методика: Монографія. - Черкаси: Брама, 2003. - С. 203.

дитини сприяють не тільки ліричні відступи, але й емоційно наснажені мальовничі пейзажі: саме через сприйняття дитиною краси й таємничості природи її душа виразніше постає перед читачем, очищаючи й духовно збагачуючи його.

Удаючись до елементів гумору, зображення комічних ситуацій, автори не тільки розважають читача, а й виховують естетичний смак, оптимістичне ставлення до життя. Хронотоп школи або тих місць, куди герої прямують за завданням навчального закладу (самі або під керівництвом педагогів) – це стала ознака пригодницько-шкільної повісті. Автори наголошують, що школа дає важливу базу і робить поштовх для активної пізнавальної, практичної дослідницької діяльності учнів у навчальному закладі та за його межами. І зі своїми результатами діти знову повертаються до школи, оскільки тут із вуст учителів і товаришів по навчанню чують оцінку своєї роботи, одержують підтримку, слухні поради. У хронотопному параметрі О.Огульчанського школа виступає перехідною ланкою між дитинством і змужнінням. Автор показує своїх героїв не тільки підлітками, але й окреслює їх долю в дорослому житті (повісті «Вітрів Кут», «Бухта Солодкого коріння»).

У повістях А. Давидова школа є відправною точкою для серйозних природознавчих досліджень дітей під керівництвом досвідчених педагогів-науковців. Оскільки у фокусі зображення більше перебуває флора і фауна, яку досліджують школярі, про доросле життя цих дітей-природоохоронців читач може тільки здогадуватися. У хронотопному параметрі Б. Комара школа є тим місцем, де й відбуваються головні пригоди героїв. Автор не поспішає змальовувати школярів у дорослому житті, детально озирючи їх у дитинстві, споглядає «світ у зав'язі» (В. Моренець).

У повісті для дітей молодшого шкільного віку час найчастіше лінійний. У повістях для підлітків автори значно ефективніше вдаються до експериментів з часом. Пригодницький елемент впливає на твір таким чином, що допускаються елементи ретроспекції, часових зміщень. До цього їх спонукає наявність несподіваних сюжетних ходів, спричинених пригодою. Простір зазвичай має географічну конкретність. Переживання подорожі сприяє усвідомленню свого справжнього місця у світі, де можна максимально самореалізуватися.

Мовностильові особливості повістей залежать від особливостей творчої манери прозаїка, сприяють розкриттю ідейно-тематичної основи повісті. У повісті «Як сплять дельфіни» О. Огульчанський вдається до змалювання морських і степових пейзажів. Автор вживає лексику розмовного стилю, пересипану рибальськими жартами, примовками, що створює своєрідний колорит. Широко використовує епітети-прикладки, влучні порівняння, фразеологізми. Метафор значно менше, але вони оригінальні. Характеристику персонажів поглибив використаний автором вставний епізод про героїзм старого рибалки Максима Сидоровича, який під час війни врятував село Партизани від фашистів.

У повісті А. Давидова «Голубий патруль» особливо виразно передається стан героя-школяра в момент переживання пригод, долання

життєвих випробувань, перешкод у дослідженні довкілля, налагодженні стосунків з рідними й друзями.

Повість Б. Комара «Бджолиний мед» побудована за принципом нанизування, який дозволяє пропонувати навіть молодшим читачам значні за обсягом твори. Разом з головним героєм – учнем четвертого класу однієї з київських шкіл Романом Зайчиком – юний читач переживає ланцюжок подій, які в житті молодшого школяра є справжніми пригодами. Роман, його молодша сестричка Оксана, двоюрідні брати із села Калинівки переживають ряд подій, які сприяють моральному зростанню особистості. Автор використовує елементи гумору, налаштовує читача на доброзичливе сприйняття усіх історій героїв повісті. Він постійно орієнтується на рецепцію читача молодшого шкільного віку, психологічні особливості якого добре знає. Індивідуалізує мовлення персонажів, вживає виражальні засоби, які допомагають глибше розкрити вдачу героїв.

Третій розділ дисертації «Герої та адресати досліджуваних повістей» присвячений аналізу образів дорослих персонажів та героїв-школярів, а також рецепції пригодницько-шкільної повісті читачем, якому твір адресувався, та сучасним юним читачам початку 21 століття.

У підрозділі **3.1.** «*Особливості характеротворення діювих осіб*» героїв-дорослих пригодницько-шкільних повістей умовно розділено на три типи: **1.** Педагоги, науковці та інші наставники, які організують навчання й дослідницьку роботу школярів. Вони керуються у своїй діяльності новими досягненнями науки, прагнуть крокувати в ногу з часом і заохочують до цього учнів. Трапляються й учителі, які не можуть налагодити взаєморозуміння зі школярами, не можуть допомогти учневі вирішити нагальні проблеми. **2.** Батьки та інші старші родичі школярів. Батько й мати є взірцями поведінки дорослої людини в соціумі, а представники найстаршого покоління – носіями етнопедагогіки. Серед родичів дитини можуть бути різні стосунки, різне ставлення до дитини, різний мікроклімат панує в сім'ях героїв. **3.** Сусіди та сторонні по відношенню до дитини дорослі. У повістях А. Давидова найбільше зустрічається дорослих героїв, яких варто віднести до першого типу, тоді як у творах О. Огульчанського й Б. Комара спостерігається поєднання образів усіх трьох типів.

Відомо, що «образний рівень твору починається з жанру»⁵. Характеротворення відбувається у відповідності до саморозвитку характеру. Передусім герої-школярі наділені якостями, пов'язаними з їхньою основною діяльністю – навчанням. Саме у ставленні до своїх щоденних обов'язків виявляються особливості вдачі учня, зацікавлення окремими галузями знання, нахилами до творчої діяльності. Але трапляються персонажі, чия поведінка може виходити за межі внутрішньої логіки. Наявність пригод привносить романтичні риси у зображення героїв. Романтичний і

⁵ Моклиця М. Основи літературознавства. Посібник для студентів. - Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. - С. 41.

реалістичний первні в різних частинах повісті виявляються з різною силою. Автори прагнуть збагнути як об'єктивний саморух дійсності, так і романтичну непересічність високого вияву духу людини у хвилини переживання пригод. До засобів характеротворення належать портретні деталі, індивідуалізована мовна характеристика персонажа, особливо увиразнена в дотепних діалогах. Прозаїки вдаються й до інтертекстуальних елементів: ремінісценцій, алюзій, примовок, прислів'їв, жартівливих пісень тощо. Характеризують героїв і різні шари лексики, яку вони вживають згідно зі своїми родами діяльності.

Риси дітей розкриваються через їх вчинки, особливо в екстремальних ситуаціях пригод-випробувань. Два автори – О. Огульчанський, Б. Комар – віддають перевагу в детальному змалюванні образів дітей саме хлопцям, а образи дівчат зустрічаються у їх доробках значно рідше. А. Давидов поєднує зображення юних героїв обох статей. Показуючи життя школяра у навчальному закладі та в родині, автори змальовують сцени передачі досвіду старших молодій генерації. При цьому здійснюється гендерний підхід у навчанні, особливо в сімейному колі. Хоч є випадки, коли дівчата прагнуть не відстати від хлопців, як у сцені збору металолому в повісті О. Огульчанського «Знахідка на все життя». Однаково зацікавлені світом природи і виконують схожі завдання біологів хлопці й дівчатка з повістей А. Давидова «Голубий патруль», «Катамаран» тощо.

У підрозділі **3.2.** *«Діалог юних ровесників: героя та адресата повістей»* мова йде про особливості дитячої та підліткової рецепції прозового твору, про питання адекватного сприйняття змальованих у повістях реалій 1960-1980-х років читачами 21-го століття. Головним адресатом пригодницько-шкільної повісті є дитина шкільного віку, хоч автори завжди мали на увазі, що читачами їхніх творів можуть стати й дорослі. Каскад подій, динамічні пригоди ровесників-школярів так захоплюють читача, що в нього з'являється відчуття присутності, причетності до того, що відбувається з героєм. Пригодницький (рідше й фантастичний) елемент дає поштовх до роботи уяви читача, спонукає мислити, творити. У дитячих повістях вигадка цілком відповідає віковим особливостям сприйняття світу й художнього твору.

З'ясовано також особливості рецепції досліджуваних повістей адресатом 1960-1980-х років і сучасними юними читачами. Узагальнено власний читацький, педагогічний досвід та результати багаторічного безпосереднього спілкування з юними читачами кількох районних дитячих бібліотек і центрів дитячо-юнацької творчості Запорізької області й Київщини; опрацьовано методику й результати анкетування юних читачів, бібліотекарів, батьків, педагогів-словесників, проведеного колективом Національної бібліотеки України для дітей; здійснено аналіз листування юних читачів з працівниками видавництва «Веселка», частково застосовано моделювання сучасної читацької рецепції пригодницько-шкільних повістей 1960-1980-х років.

У **висновках** узагальнено основні результати дослідження.

Під терміном «пригодницько-шкільна повість» розуміємо жанровий різновид повісті, тобто епічний твір середньої жанрової форми, який посідає проміжне місце між романом і оповіданням, має або наскрізний динамічний сюжет з життя школярів, або змальовує ряд послідовних пригод школярів, поданих у творі за принципом нанизування. У пригодницько-шкільних повістях дитячі прозаїки шляхом компромісу між вимушеною ідеологічною заангажованістю мистецтва й бажанням показу загальнолюдських цінностей мали можливість різностороннішого розкриття світу дитинства, яке письменник може особливо яскраво здійснити саме через можливості пригодницького елемента.

Українська пригодницько-шкільна повість для дітей є явищем культури, яке доцільно розглядати саме в діалогічних зв'язках з педагогікою, віковою психологією та іншими галузями гуманітарної сфери, з іншими національними літературами. Значна кількість зразків текстів досліджуваного жанрового різновиду у вітчизняній і зарубіжній літературі свідчить про інтерес до нього з боку читачів і авторів.

Жанротвірними ознаками пригодницько-шкільної повісті є такі сталі (постійні, повторювані) компоненти:

- пригоди (надзвичайні події), що можуть стати для героя несподіванкою, розвагою або поневірянням;

- поширені моделі стосунків юних і дорослих героїв «учень-клас-школа». Школяр може бути щасливою частинкою цієї моделі, або ж протистояти класові, вчителям чи навіть усій школі. Проблематика творів не може замикатися тільки на житті школи, а виходить за її межі. Особливу вагу має змалювання домашнього мікроклімату й групи дозвілля дитини;

- виразні одна-дві фабульні лінії, в яких переплелись таємниці, елементи вигадки, фантазії;

- поєднання перипетійної та характерологічної функції сюжету. Тип сюжетів повістей концентричний, бо події з'єднані причинно-наслідковими зв'язками. Осердям сюжету стає одна або кілька пригод, які привертають увагу читача. Пригодницький сюжет приваблює мотивом таємничості, ігровим началом, інтригою, напруженою кульмінацією. Найчастіше розв'язка твору стає щасливою для героїв. Рідше вона не подається, автор спонукає читача до самостійних міркувань над гіпотетичним завершенням розкритого сюжету. О. Огульчанський (повісті «Бухта Солодкого коріння», «Як сплять дельфіни», «Знахідка на все життя»), Б. Комар (повість «Диваки») часто вдаються до змалювання несподіваних перипетій, інтриги, гострих кульмінаційних моментів, екстремальних подій. У творах А. Давидова «Голубий патруль», «Катамаран», «Не так вже й тісно на землі», як і в більшості повістей О. Огульчанського, пригода пов'язана з мандрівкою, розкриттям якоїсь таємниці природи, цікавою знахідкою в ході роботи експедиції натуралістів.

На рівні змісту генетичними особливостями жанрового різновиду пригодницько-шкільної повісті є наявність гострого конфлікту, психологічної напруги, активного пошуку відповідей на злободенні питання,

креативність дій персонажів юного віку, які прагнуть стати самодостатніми особистостями. В ідейному змісті пригодницько-шкільної повісті велике значення мають риси української ментальності. Дитячі письменники у своїх творах прагнуть у доступній і художньо вартісній формі донести читачеві перевірені часом загальнолюдські істини, які складають основу християнської моралі, тісно поєднаної з філософсько-антропологічною концепцією серця. У ставленні до природи виявляється антеїзм, відчутний екологічний неспокій автора й героїв.

Художня форма пригодницько-шкільної повісті підкреслює драматизм і динамізм подій, має сильний ліричний струмінь, тяжіє до біографічного характеру оповіді про героя. Саме жанр обумовлює вибір письменником певних засобів, характер тропів, найвиразніших деталей у мовленні персонажа і мовленні автора, навіть специфіку підтексту фрази. У мовній тканині досліджуваних повістей використано багато засобів, що передають емоційний стан героїв твору. Інтертекстуальні елементи (ремінісценції, жартівливі пісні, примовки, часто у формі фразеологізмів), індивідуалізоване мовлення персонажів увиразнює емоційну палітру твору. Тому в повістях відводиться велика роль ліричним, філософським роздумам про сенс життя людини, дружбу, порядність, неповторність флори і фауни рідного краю. Пейзажі (степові, морські, лісові) служать для передачі внутрішнього стану героя, ліризують епічну форму, збагачують текст новими часопросторовими вимірами.

Час лінійний, автори рідко вдаються до експериментів з хронотопом. Місце дії – школа і все, що з нею пов'язане. Подієвий тип композиційної організації повістей набирає найчастіше хронологічної форми: події показані так, як вони відбувалися в житті, тобто послідовно, особливо у повістях для молодших школярів, побудованих за принципом нанизування (твір Б. Комара «Бджолиний мед»). Автори зіставляють зовнішній хронотоп періоду 1960 – 1980-х років і внутрішній хронотоп юних і дорослих персонажів повістей. Елементи ретроспективної форми подієвої композиції використовуються у сценах спогадів дорослих, якими вони діляться з дітьми. Але наявність пригод розставляє акценти у творі по-іншому. Час стискається у зображених напружених сценах протистояння у взаєминах героїв, динамічних каскадів подій, детективних елементів тощо.

Образи дорослих у пригодницько-шкільній повісті несуть важливе ідейне навантаження. Кожен дитячий прозаїк творить характери представників старших поколінь, враховуючи власний досвід і орієнтуючись на свій ідейний задум. Одним із найвагоміших ідейних здобутків дитячих письменників, які вводять у канву пригодницько-шкільної повісті позитивні образи дорослих, є розкриття ідеї тяглості, наступності поколінь, невмирущості національних духовних здобутків. Негативні персонажі дорослих, з якими зіштовхується дитина, спонукають її до пошуків виходу зі складних ситуацій.

Наявність активного героя, ровесника юного адресата, робить пригодницько-шкільний твір більш доступним для рецепції підлітка. У зображенні юних героїв О. Огульчанський, Б. Комар, А. Давидов враховують

вікові особливості своїх персонажів і адресатів твору. Герої-школярі діють у тісному зв'язку зі своїми навчальними закладами, здобувають знання й необхідні для дорослого життя навички.

Психологічна деталь вимагає переосмислення читачем мотивів, причин дій героїв. Героям-підліткам властивий психологічний самоаналіз дій. Змальовуючи процес зацікавлення дітей до природодослідницької та природоохоронної діяльності, О. Огульчанський намагається залучити до неї й читача. Для творчої манери Б. Комара характерним є зображення дитини, яка формується як особистість на очах читача. А. Давидов показує здебільшого школярів з виразно сформованим інтересом до природничих наук. Розкриваючи світ школярів, вони доцільно застосовують і поетику пригоди. Автори вдаються до естетичних категорій драматичного, а також комічного, побудованого на зміщенні мір, поєднанні непоєднуваного тощо.

Практика видавництва і досвід бібліотек свідчать, що інтерес читачів до пригодницької літератури не згасає й сьогодні. Змістилися лише вікові межі: дитина дошкільного віку початку 21 століття раніше починає читати. Але сучасний школяр поступається ровесникові 20 століття в кількості, якості читання – його увага частіше приковується до телевізора чи дисплею. Дитина стає щороку більш інформованою, вибагливішою. Лише цікавий зміст і довершена художня форма твору здатні втримати інтерес читача на сторінках книги, витримати баланс між «нудьгою і перенапруженням» (за В. Ізером).

Для дитини 21 століття пригодницько-шкільна повість 1960-1980-х років є твором не тільки розважальним. Пізнавальність його посилюється, читач уявляє явища життя героя в умовах хронологічно віддалених і якісно зовсім інших, ніж сучасні, бачить «заорганізованість», формалізм у роботі періоду застою. Сучасному читачеві важко сприймати антирелігійні мотиви у творах минулого століття, наприклад у повісті О. Огульчанського «Одноокий короп».

Оскільки пригодницький елемент і на сьогодні не втратив своєї актуальності, а школа залишається важливою частиною життя дитини, пригодницько-шкільна повість має значний шанс виконувати роль морального орієнтира в житті підлітка. Таким чином, даний жанровий різновид повісті має майбутнє. Прикладом цього є сучасна проза В. Нестайка, Лесі Ворониної, М. Павленко, В. Рутківського, М. Дяченко та С. Дяченка та ін.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Будугай О.Д. Вивчення пригодницьких творів Олексія Огульчанського на уроках літератури рідного краю // Сучасний погляд на літературу: Зб. наук. праць. – Вип. 5 / Редкол.: П.П. Хропко (відп. ред.), С.С. Кіраль (відп. секр.), В.Ф.Погребенник, І.В.Савченко та ін. – К.: ІВЦ Держкомстату України. – 2001. – С. 186-193.
2. Будугай О.Д. Тематичне й художнє багатство пригодницьких повістей Олексія Огульчанського для дітей // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького ДПУ імені Григорія Сковороди: Науково-теоретичний

- збірник. – Переяслав-Хмельницький, 2004. – С. 82-92.
3. Будугай О.Д. Виховання в юного покоління милосердя й доброти (на матеріалі пригодницько-шкільних повістей для дітей 1960-1980-х років Б.Комара, О.Огульчанського, А.Давидова) // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького ДПУ імені Григорія Сковороди «Ціннісні засади християнства в духовно-моральному становленні молоді». – 2005. – С. 108-115.
 4. Будугай О.Д. Пригодницько-шкільна повість 1960-1980-х років як діалог пригодницької прози для дітей і педагогіки // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: Науково-теоретичний збірник. – Тернопіль: Видавництво Астон, 2006. – С. 298-305.

Додаткові публікації:

1. Будугай О.Д. Художня своєрідність прози Олексія Огульчанського // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах: Зб. наук. праць. – Редкол. В.П.Андрущенко, О.Д. Гнідан (відп. ред.), С.С. Кіраль, Е.В.Лузік, М.В.Луцюк (відп. секр.) та ін. – К.: ІВЦ Держкомстату України. – 2002. – Вип.3. – С. 125-135.
2. Специфіка змалювання культури первісних людей періоду неоліту в історико-пригодницьких повістях для дітей «Країна інкурів» О.Огульчанського та «Цілющий камінь» А.Давидова // Матеріали Міжнародної наукової конференції «Традиція і культура». – К., 2005. – С.6-8.

АНОТАЦІЯ

Будугай О.Д. Пригодницько-шкільна повість для дітей 1960-1980-х років: жанрові особливості (О. Огульчанський, Б. Комар, А. Давидов) – Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01. – українська література. – Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету, Київ, 2007.

У дисертації на світоглядному, естетичному, композиційно-сюжетному, образному, хронотопічному й мовностилістичному рівнях визначено жанрові особливості малодослідженого в генології різновиду пригодницько-шкільної повісті. Уперше запропоновано термін «пригодницько-шкільна повість» із урахуванням при його обґрунтуванні українських і зарубіжних традицій формування цього жанрового різновиду, а також типологічної спорідненості повістей.

У контексті українського літературного процесу 1960-1980-х років зроблено аналіз пригодницько-шкільних повістей для дітей О. Огульчанського, Б. Комара, А. Давидова, творчість яких ще не була предметом ґрунтовних історико-літературних студій.

Здійснено сучасну реінтерпретацію пригодницько-шкільних повістей

1960-1980-х років, в ідейному змісті яких втілені загальнолюдські цінності й специфіка української ментальності. Поглиблено розгляд пригодницько-шкільної повісті як діалогу прози для дітей і педагогіки. На підставі аналізу архівних матеріалів уточнено окремі факти життя і творчості дитячих письменників, висвітлено історію написання та видання маловідомих повістей, їх роль в українському літературному процесі.

Виявлено й проаналізовано специфіку читацької рецепції досліджуваних повістей. Окреслено тенденцію розвитку зазначеного жанрового різновиду в сучасному літературному процесі. У дисертації систематизовано й доповнено результати попередніх літературознавчих досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців, присвячених окремим аспектам вивчення теорії жанрів, жанрових різновидів середньої прози.

Ключові слова: жанрові особливості, пригодницько-шкільна повість, автор, герой, конфлікт, образ, хронотоп, мотив, читач, діалог.

АННОТАЦІЯ

Будугай О.Д. Приключенческо-школьная повесть для детей 1960-1980-х годов: жанровые особенности (О. Огульчанский, Б. Комар, А. Давидов) – Рукопись. Диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01. – украинская литература. – Гуманитарный институт Национального авиационного университета, Киев, 2007.

В диссертации на мировоззренческом, эстетическом, композиционно-сюжетном, образном, хронотопическом и лингвостилистическом уровнях определены жанровые особенности малоисследованной в генологии разновидности приключенческо-школьной повести. Обозначены роль и место приключенческо-школьной повести в системе жанров украинской литературы для детей 1960-1980-х годов. Впервые предложен термин «приключенческо-школьная повесть» с учётом при его обосновании украинских и зарубежных традиций формирования этой жанровой разновидности, а так же типологического родства повестей.

С целью сопоставления украинской и зарубежных традиций формирования и развития приключенческо-школьной повести рассматриваются отдельные художественные тексты и критические материалы о произведениях для детей ряда литератур: австрийской, армянской, болгарской, венгерской, казахской, латышской, литовской, польской, русской и др. Особенно результативным оказалось обращение к прозе А. Алексина, Ц. Ангелова, К. Апостолова, Ю. Вяземского, В. Железникова, В. Крапивина, А. Лукса, К. Нестлингер, В. Рачицкаса, Д. Ринкуле-Земзаре, К. Симоняна, Б. Сокпакбаева, З. Эргле и др.

В контексте украинского литературного процесса 1960-1980-х годов сделан анализ приключенческо-школьных повестей для детей О. Огульчанского, Б. Комара, А. Давидова, творчество которых еще не было предметом основательных историко-литературных исследований. Осуществлена современная реинтерпретация приключенческо-школьных повестей 1960-1980-х годов, в идейном содержании которых воплощены общечеловеческие

ценности и специфика украинской ментальности (творческий индивидуализм, эмоциональность, антеизм, кордоцентризм). Показано, как в подтекстовой аксиологичной иерархии акцентируются извечные ценности украинцев, перекликающиеся с христианской добродетелью. Феномен единства мира природы и мира детства трактуется в диссертации проявлением антеизма героев.

Углублено рассмотрено приключенческо-школьной повести как диалога прозы для детей и педагогики. На основании анализа архивных материалов уточнены отдельные факты жизни и творчества детских писателей, отражена история написания и издания малоизвестных повестей, их роль в украинском литературном процессе.

Очерчены механизмы влияния приключенческого элемента на фабулу, композицию и специфику развития сюжета повестей О. Огульчанського, Б. Комара, А. Давидова. Уточнен термин «приключение», впервые предложена классификация типов приключений в прозе для детей. Анализируются такие характерные мотивы повестей, как раскрытие тайны природы или человека, переживание неожиданности, поиски и находки, испытание героев трудностями путешествия или жизненными неурядицами и т. д. Актуализируется фантастический элемент. Показана роль внесюжетных компонентов повести.

В диссертации определена хронотопическая и лингвостилистическая специфика приключенческо-школьных повестей на конкретных примерах с творческого наследия О. Огульчанського, Б. Комара та А. Давидова. С этой целью детально проанализованы повести О. Огульчанского «Как спят дельфины», Б. Комара «Пчелиный мед», А. Давидова «Голубой патруль».

Впервые предложена классификация типов образов взрослых в прозе для детей. Показано своеобразие характеростроения образов детей и взрослых. Определена и проанализирована специфика читательской рецепции исследуемых повестей. Очерчена тенденция развития данной жанровой разновидности в современном литературном процессе. В диссертации систематизировано и дополнено результаты предыдущих литературоведческих исследований отечественных и зарубежных учёных, посвящённых отдельным аспектам изучения теории жанров, жанровых разновидностей средней прозы.

Ключевые слова: жанровые особенности, приключенческо-школьная повесть, автор, герой, конфликт, образ, хронотоп, мотив, читатель, диалог.

SUMMARY

Budugay O. The Adventure and School Novel for Children of the 1960s-1980s: Genre Peculiarities (O. Ohulchansky, B. Komar, A. Davydov). – Manuscript. – Dissertation for a Candidate's degree in Philology, specialty 10.01.01 – Ukrainian literature. – Institute of the Humanities, National Aviation University, Kyiv, 2007.

Genre peculiarities of not well investigated varieties of the adventure and school novel in henology have been defined on world outlooking, aesthetic, image,

chronotype and linguistic levels. At first the term «adventure and school novel» has been offered regarding Ukrainian and foreign formation traditions of this genre peculiarity, and also typological resemblance of novels.

The analysis of adventure and school novels has been made in the context of Ukrainian literary process of the 1960s-1980s. The creative works of O. Ohulchansky, B. Komar, A. Davydov have not been thoroughly investigated on historical and literature levels.

Modern reinterpreting of adventure and school novels of the 1960s-1980s has been carried out in the contents of the specifics of Ukrainian mentality. The consideration of the adventure and school novel as dialogue prose for children and pedagogy has been deepened. On the base of archive materials analysis certain facts of life and creative work of children's writers have been clarified. The history of writing and edition of not well-known novels and, their role in the Ukrainian literary process have been revealed.

Reader's reception specifics of the investigated novels has been determined and analyzed. The development tendency of the given genre variety in modern literary process has been outlined. Previous literature investigation results of Ukrainian and foreign scientists who touched certain aspects of genre theory study, genre peculiarities of middle prose have been systematized and supplemented in the thesis.

Key words: genre peculiarities, adventural-school novel, author, character, conflict, image, chronotope, motive, reader, dialogue.

Підписано до друку 15.11.2007